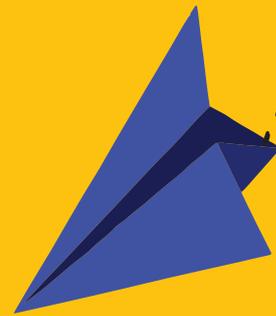
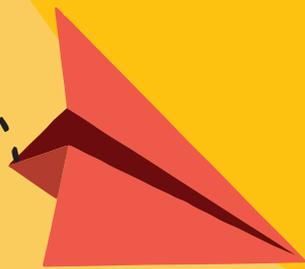

Analiza glasanja iz inostranstva na
izborima za Skupštinu Kosova održanim
14. februara 2021. godine

**GLASANJE IZ
INOSTRANSTVA
2021**

Autorska prava © 2021. GERMIN
Sva prava zadržana.

Izuzev kratkih citata u cilju kritike i recenzije, nijedan deo ove publikacije ne sme se reprodukovati, sačuvati na bilo kakvom sistemu podataka ili prenositi u bilo kojem obliku, niti na elektronskom, fotokopir ili drugom uređaju ili na drugi način, bez prethodnog odobrenja autora.

Spisak skraćenica:

CIK - Centralna izborna komisija

ZOI - Zakon o opštim izborima

IPŽP - Izborni panel za žalbe i predstavke

CPR - Centar za prebrojavanje i rezultate

TPC - Tranzitni poštanski centar

SCIK – Sekretarijat Centralne izborne komisije

UVOD	5
PRAVO GLASA IZ INOSTRANSTVA	6
ZNAČAJ GLASANJA IZ INOSTRANSTVA I DIJASPORE	6
ZAKONSKI OKVIR	6
REGISTRACIJA BIRAČA IZ INOSTRANSTVA	7
GLASANJE VAN KOSOVA 2021	10
OPŠTI REZULTATI	13
STRANKE I KANDIDATI KOJI SU DOBILI NAJVEĆI BROJ GLASOVA IZ INOSTRANSTVA	16
PAKETI SA GLASAČKIM LISTIĆIMA KOJI SU STIGLI NAKON ZAKONSKOG ROKA	19
FINANSIJSKI TROŠKOVI ORGANIZOVANJA GLASANJA VAN KOSOVA	21
PREPREKE U PROCESU GLASANJA IZ INOSTRANSTVA	23
ALTERNATIVE GLASANJA VAN KOSOVA	25
FIZIČKO GLASANJE U DIPLOMATSKIM PREDSTAVNIŠTVIMA REPUBLIKE KOSOVO	25
PROŠIRENJE MOGUĆNOSTI ZA GLASANJE POŠTOM	26
ELEKTRONSKO GLASANJE	27
BIBLIOGRAFIJA	29

UVOD

Građani Republike Kosovo koji žive u inostranstvu imaju pravo da biraju i budu birani isto kao i svi ostali koji žive na Kosovu. Republika Kosovo svojim Ustavom¹ i zakonodavstvom omogućava ostvarivanje izbornih prava za sve građane bez razlike, bez obzira na mesto gde žive. Biračka prava spadaju u okvir osnovnih prava i zagarantovana su Ustavom Republike Kosovo i zakonima na snazi, kao i međunarodnim dokumentima/poveljama. Na Kosovu je glasanje iz inostranstva dozvoljeno za sve vrste izbora. Nerezidentni građani mogu glasati poštom na lokalnim ili centralnim izborima nakon uspešne registracije za glasanje pri Centralnoj izbornoj komisiji (CIK). Međutim, iako postoji veliki broj građana koji žive u inostranstvu i već godinama postoji veliki interes da glasaju iz inostranstva, njihovo učešće na izborima na Kosovu je i dalje složen proces koji prate problemi koji se ponavljaju.

Od prvih izbora nakon proglašenja nezavisnosti, glasanju iz inostranstva nije davan prioritet, dok problemi koji su prijavljeni tokom izbornih ciklusa nisu dovoljno obrađeni. Ovo je otežalo učešće u demokratskim procesima u Republici Kosovo za izborni potencijal iz inostranstva, što je takođe uticalo i na pad poverenja u odnosu na institucije.

Uprkos pozitivnoj oceni o toku izbora u zemlji, glasanje iz inostranstva je i dalje problematično tokom izbornih procesa na Kosovu. Problemi sa registracijom, dostavom i prijemom koverti sa glasačkim listićima iz inostranstva, kao i nedostatak odgovarajućih informacija i obrazovanja birača je pratio skoro svaki izborni ciklus. Relevantne institucije se nisu pozabavile ovim i ostalim problemima, a površne promene kao što je omogućavanje prijavljivanja za registraciju putem e-maila iz 2017. godine, nisu poboljšale proces, što se dokazalo i tokom izbora 14. februara 2021.

Ova analiza ima za cilj da se pozabavi preprekama u procesu glasanja iz inostranstva i nudi detaljan pregled svih izbornih operacija u okviru istih. Analiza predstavlja podatke i rezultate glasanja iz inostranstva tokom poslednjih izbora za Skupštinu Kosova, u 2021. godini.

¹Ustav Republike Kosovo član 45. st. 1. „Svaki državljanin Republike Kosovo koji je napunio osamnaest godina, čak i na dan izbora, ima pravo da bira i bude biran, osim ako je to pravo ograničeno odlukom suda“.

U ovom dokumentu su obrađeni:

- pravo i značaj glasa iz inostranstva,
- pravni okvir za registraciju iz inostranstva i procedure glasanja iz inostranstva na izborima na Kosovu
- rezultate glasanja iz inostranstva na izborima 14. februara 2021,
- finansijske troškove glasanja iz inostranstva
- glavne prepreke u okviru ovog procesa-
- alternative glasanja iz inostranstva na Kosovu.

Takođe, u poslednjem delu su za relevantne institucije date konkretne preporuke za promene koje treba preduzeti da bi se prevazišle prepreke i rešili problemi u ovom procesu, a u cilju proširenja mogućnosti glasanja iz inostranstva za građane Republike Kosovo.

PRAVO GLASA IZ INOSTRANSTVA ZNAČAJ GLASANJA IZ INOSTRANSTVA I DIJASPORE

Uključivanje dijaspore u političke procese je važno sredstvo kojim država raspolaže kako bi se održale snažne veze sa građanima u inostranstvu. Među različitim aspektima zemlje porekla, u koje se dijaspora mora blisko uključiti, političko učešće je možda jedno od najvažnijih. U tom smislu, glasanje nije samo najvažniji oblik političkog učešća, već je i najbolji način da se čuju glasovi dijaspore. Takođe, pružanje mogućnosti za ostvarivanje biračkog prava pokazuje i interesovanje države da jednako tretira sve građane, bez obzira na mesto gde žive, a posebno onih koji nastavljaju da održavaju veze sa maticom iako žive u drugoj državi. Ovo se potvrđuje i u Izveštaju Venecijske komisije o glasanju iz inostranstva iz 2011. godine, u kojem se glasanje iz inostranstva smatra mehanizmom jednakog tretmana između građana koji žive u zemlji i pripadnika dijaspore.² Prema Venecijskoj komisiji, države imaju diskreciju da u svoje zakonodavstvo uvrste pravo glasanja iz inostranstva. Međutim, kada države daju pravo da glasaju i nerezidentnim građanima, onda moraju pružiti sve mogućnosti za ostvarivanje tog prava ravnopravno za sve. Pored toga, glasanje dijaspore je dodatno sredstvo za očuvanje nacionalne pripadnosti i jačanje etničkog identiteta jer učešće u donošenju odluka povećava bliskost i lojalnost dijaspore prema institucijama i društvu matice.

Kosovo se smatra državom sa velikom dijasporom u odnosu na ukupni broj domaćih građana. Različiti izvori navode da negde između 400.000 i 600.000 kosovskih građana koji poseduju dokumente Republike Kosovo živi u inostranstvu, dok se ukupan broj pripadnika dijaspore kreće od 800.000 do 1 miliona.³

Prema podacima Izveštaja o migracijama Kosovske agencije za statistiku (KAS) iz 2014, više od 380.000 građana koji su rođeni na Kosovu živi u inostranstvu, dok se preko 50% emigranata nalazi u Nemačkoj i Švajcarskoj.⁴ S druge strane, ocenjuje se da preko 300.000 građana u inostranstvu ima pravo glasa.⁵ Posle 2014. ASK ni bilo koja druga institucija nije objavila nijedan nov izveštaj o migraciji, ali se smatra da se je broj građana koji žive van Kosova povećao.

Kosovska dijaspora je istorijski bila bliska zemlji porekla. Od `70-ih godina je bila ona koja je održavala „socijalni mir“ putem slanja doznaka, koje su bile jedini izvor finansiranja za mnogobrojne kosovske porodice. Takođe je značajno doprinosila u svim političkim i društvenim procesima. Dijaspora i dalje daje veliki doprinos kosovskoj ekonomiji kroz finansijske doznake, a prema podacima Centralne banke Kosova doznake čine oko 15% bruto domaćeg proizvoda (BDP). Ako ovome dodamo i potrošnju dijaspore tokom posete Kosovu, kao i investicije, onda možemo utvrditi da je ekonomski uticaj dijaspore na Kosovu veoma velik.

Iako je zabeležen određeni napredak u priznavanju značaja dijaspore, mnogo malo je učinjeno u pogledu političke zastupljenosti i učešća u donošenju odluka.

²„Izveštaj o glasanju iz inostranstva“. 2011. Venecijanska komisija. [https://www.venice.coe.int/ëeb-forms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)022-e](https://www.venice.coe.int/ëeb-forms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)022-e).

³Krasniqi, Lirim. 2018. „Vota e Diasporës si Infuzion i Demokracisë“ (Glas dijaspore kao infuzija demokratije). GERMIN & KALLXO.Com. <https://kallxo.com/gjate/mendime/vota-e-diaspores-si-infuzion-i-demokracise/>.

⁴„Migrimi Kosovar“ (Kosovska migracija). 2014. Kosovska agencija za statistiku (KAS). <https://ask.rks-gov.net/media/1379/migrimi-kosovar-2014.pdf>.

⁵„Vendosja e Drejtësisë Në Zgjedhje: Shqyrtimi i Rasteve dhe Rruga Drejt Bashkëpunimit Institucional“ (Uspostavljanje pravde na izborima: Razmatranje slučajeva i put ka institucionalnoj saradnji). 2015. Democracy For Development (D4D). <https://d4d-ks.org/assets/2015-07-10-Electoral-Justice-Report-ALB.pdf>.

ZAKONSKI OKVIR

Zakonodavstvo koje je na snazi u Republici Kosovo u vezi sa glasanjem iz inostranstva ima za osnovu status osoba koje žive u inostranstvu. Prvo, u Ustavu Republike Kosovo u članu 45. stav 1 je utvrđeno „Svaki državljanin Republike Kosovo koji je napunio osamnaest godina, čak i na dan izbora, ima pravo da bira i bude biran, osim ako je to pravo ograničeno odlukom suda“, dok je u članu 45. stav 3 utvrđeno da „Državne institucije podržavaju mogućnosti za učešće svih lica u javne aktivnosti i pravo svakog da na demokratski način utiče na odluke javnih organa“.

Zatim, naglasak se stavlja na kvalifikovanost osoba, kao građana koji žive u inostranstvu ili pripadnika dijaspore. Prema članu 2. Zakona 04/L-215 o državljanstvu, pripadnik dijaspore je „svako lice koje ima pravno prebivalište van Republike Kosova, koje dokazuje da je on rođen u Republici Kosova, član dijaspore smatra se svako lice koje je naslednik jedne generacije lica koji je rođen u Republici Kosova“.⁶

Dok u pogledu postojanja pravne sposobnosti za učešće na izborima, Zakon 03/L-073 o opštim izborima u Republici Kosovo, član 5. propisuje da „svako lice ima pravo glasa na izborima ako je ispunilo osamnaest (18) godina na dan izbora i ispunjava najmanje jedan od sledećih uslova: popisano je kao građanin Kosova u Centralnom građanskom registru ili je napustilo Kosovo na ili nakon 1. januara 1998; steklo je izbeglički status“.⁷

⁶Assembly of Republic of Kosovo. 2008. “LAW NO. 03/L-034 ON KOSOVO CITIZENSHIP”. Pristina: Official Gazette of Republic of Kosovo. Article 2.

⁷Assembly of Republic of Kosovo. 2008. “LAW NO. 03/L-073 ON GENERAL ELECTIONS IN THE REPUBLIC OF KOSOVO”. Pristina: Official Gazette of Republic of Kosovo. Article 5.

REGISTRACIJA BIRAČA IZ INOSTRANSTVA

Na osnovu u Zakona o opštim izborima, Centralna izborna komisija (CIK) izrađuje proceduralne kriterijume za građane koji žive van Kosova i koji žele da glasaju na kosovskim izborima. Da biste bili upisani u Birački spisak van Kosova, kriterijumi koje morate dokazati prema CIK-u su:

Identitet;

Starost;

Da ste deo građanskog registra u Republici Kosovo, ili

Da ste bili stanovnik Kosova na dan 1. januara 1998. i

Ispunjavanje kriterijuma za građansku pravnu sposobnost:

- a) Da ste rođeni na Kosovu,
- b) Da vam je jedan od roditelja rođen na Kosovu,
- c) Da ste živeli ste na Kosovu u neprekidnom periodu u trajanju od najmanje pet (5) godina,
- d) Da ste primorani da napustite Kosovo i stoga niste imali mogućnost da živite na Kosovu tokom perioda od pet godina,
- e) Da ste zavisno dete ispod 18 godina starosti (ali ćete navršiti 18 godina na dan izbora) osobe registrovane u Civilni Registar na Kosovu,
- f) Da ste zavisno dete ispod 23 godine, osobe koja je registrovana u Civilni Registar Republike Kosovo i da ste redovni student jedne priznate obrazovne institucije.⁸

⁸„Procedura za ocenjivanje kriterijuma pravne sposobnosti za sticanje prava glasa: Glasanje van Kosova“. Centralna izborna komisija (CIK). <http://ëëë.kqz-ks.org/sherbimet-per-votuesit/votimi-me-poste/> (Pristupljeno 20. februara 2021)

Kako bi se dokazalo da su ovi kriterijumi za glasanje iz inostranstva ispunjeni, CIK-u se šalje prijava preko elektronske pošte (e-maila), redovne pošte ili faksa. CIK potom proverava da li lice ima pravo glasa i obaveštava lice o prihvatanju ili odbijanju prijave na osnovu predviđenih uslova za registraciju. Građani kojima je odbijena prijava za glasanje iz inostranstva imaju pravo žalbe na odluku CIK-a pri Izbornom panelu za žalbe i predstavke (IPŽP) u roku od dvadeset četiri (24) časa od prijema odbijanja, poštom ili ličnim podnošenjem žalbe.

Oni kojima je odobrena prijava za registraciju kao glasača van Kosova, CIK šalje obaveštenje na e-mail i objavljuje spisak birača koji imaju pravo glasa i koji su registrovani kao glasači iz inostranstva. Do 2017. godine, CIK je koristio metodu obaveštavanja redovnom poštom, preko koje je registrovanim licima na adresu slao nepopunjen glasački listić i spisak kandidata, uputstva za glasanje i adresu CIK-a na kojoj su glasači trebali da pošalju kovertu sa glasačkim listićem. Od 2017. godine, CIK je počeo da koristi i elektronsku poštu za proceduru prijavljivanja i obaveštavanja glasača iz inostranstva, proširujući mogućnosti i ubrzavajući proces komunikacije sa glasačima. Dok, na izborima 2019. i 2021. godine redovna pošta uopšte nije korišćena za obaveštavanje glasača u inostranstvu. Ova promena, koliko god bila mala, ima pozitivne efekte za CIK i glasače, kako u finansijskom tako i aspektu životne sredine.

Registrovanje za glasanje iz inostranstva je poseban period koji može potrajati do četrdeset (40) dana tokom redovnih izbora i može se skratiti do na sedam (7) dana tokom prevremenih ili vanrednih izbora. Prema Izbornom pravilu br. 03/2013 član 3.5 na redovnim izborima rok se završava 60 dana pre dana održavanja izbora.⁹ CIK razmatra sve prijave kako bi utvrdio pravo prijavljenih da glasaju i objavljuje konačni spisak birača u inostranstvu nekoliko dana pre početka perioda za glasanje, omogućavajući da osobe koje nisu uvrštene u spisak ospore ili ulože žalbu na spisak.

Na prevremenim izborima 2021. je rok za registraciju glasača van Kosova trajao 8 dana i 18 sati, od 13. do 21. januara u 18.00 časova. Ovaj rok je bio 3 dana i 6 sati kraći nego na izborima 2019. i 1 dan i 18 sati duži u odnosu na izbore 2017. i 2014. godine. Međutim, čak i uzimajući u obzir rekordan broj prijavljenih u 2021. godinu, ovaj rok se smatra kratkim za registraciju.

⁹This term has been adjusted to the period of confirmation and opposition of the voters list, which must be completed up to 40 days before election day. Whereas, the deadline between 60 days before the election day and 40 days before the election day, is determined for the period of opposition, where the list of voters (which includes voters inside and outside the country) is challenged and confirmed during this period.

Tabela 1. Rokovi za registraciju i broj prijava za glasanje iz inostranstva tokom poslednjih 5 izbornih ciklusa

	2010	2014	2017	2019	2021
Rok za registraciju	N/A	7 dana	7dana	12 dana	8 dana i 8 sati
Rok za registraciju	5,015	29,745	20,354	40,313	130,16
Br. odobrenih prijava (% primljenih prijava)	1,640 (32%)	16,569 (55%)	15,118 (74%)	35,087 (87%)	102,467 (78%)
Br. država iz kojih su došle prijave	32	40	59	53	67

Tokom ovog perioda CIK je primio 175,273 prijava u sistemu iz kojih je uspešno registrovano 130,168, zato što je 45,105 bilo rezultat dupliranja tokom prijavljivanja. Od registrovanih prijava, odobreno je 102,467 prijava, a odbijeno 27.701.

Prijave za glasanje van zemlje primljene su iz ukupno 67 država, od čega su prijave iz Nemačke (43.049) i Švajcarske (26.686) činile preko 70% svih prijava. Vredi napomenuti da se na izborima 14. februara 2021. godine broj prijava iz Srbije znatno smanjio, sa samo 160 prijava odobrenih birača, u odnosu na 4.337 na izborima 2019. godine.

Dva dana pre početka perioda registracije za glasanje iz inostranstva, 11. januara 2021, CIK je doneo odluku da telefonom pozove sve podnosiocce zahteva kako bi se verifikovala istinitost/autentičnost podnosioca prijave.¹⁰ GERMIN¹¹ i Pokret Samoopredeljenje su uložili žalbu na ovu odluku IPŽP-u i Ustavnom sudu uz obrazloženje da krši biračko pravo, ali su potonji odbacili žalbe kao nedozvoljene, ne baveći se njihovim meritornim aspektima, smatrajući odluku CIK-a odlukom tehničke prirode. Zbog ove ograničavajuće odluke je došlo do kašnjenja, što je uticalo i na druge izborne operacije povezane sa glasanjem iz inostranstva. Iako je CIK angažovao dodatno osoblje od 110 ljudi za sprovođenje ove odluke, nije uspeo da pozove sve podnosiocce prijave prema operativnom planu i na kraju je bio primoran da na konačni birački spisak uvrsti 36.414 prijava koje nisu verifikovane telefonom, ali su ispunile formalne preduslove, a na preporuku SCIK-a. Kašnjenja izazvana postupkom telefonske verifikacije podnosilaca prijava uticala su na period glasanja i u velikoj meri sprečila žalbu na konačni spisak birača iz inostranstva, pošto je isti objavljen kasno popodne 2. februara 2021. godine. Period glasanja putem pošte počeo je sa zakašnjenjem od oko 19 sati i trajao je do 12. februara.

U međuvremenu, osporavanje ili žalba na konačni spisak birača iz inostranstva je bilo drugo problematično pitanje tokom ovog procesa. Razlog tome su kontroverzne odluke IPŽP-a, koji je u početku najavio da žalbe prima samo preko pošte,¹² ali je dan kasnije rečeno da „polazeći od dobre volje“ odlučuje da prihvati žalbe koje su poslate i putem elektronske pošte (e-maila).¹³ Samo tokom 3. i 4. februara, IPŽP je primio 1116 e-mailova sa žalbama, od kojih je samo 281 razmotreno jer je bio priložen i obrazac žalbe, dok ostali nisu razmotreni uz obrazloženje da nisu imali ni oblik ni sadržaj žalbe. Od 281 razmotrene žalbe, 144 su prihvaćene kao osnovane i CIK-u je naloženo da ove birače uvrsti na spisak birača u inostranstvu. U svakom slučaju, veliki broj lica koja nisu bila na spisku birača u inostranstvu nije imao priliku da se žali na isti. Zbog toga je GERMIN u saradnji sa advokatskom kancelarijom Hodaj i partnerima pokrenuo kampanju za prikupljanje dokaza od osoba koje nepravedno nisu uvrštene na spisak birača u inostranstvu.¹⁴ Ove žalbe se obrađuju i biće podnete Instituciji ombudsmana, uz zahtev da se slučaj pokrene pred Ustavnim sudom.

Objavljivanje biračkog spiska za prevremene izbore za Skupštinu Kosova 2021. propraćeno je sa zabrinutošću jer su na istoj bili uključeni i lični podaci građana koji su registrovani kao glasači u inostranstvu. Na osnovu Izbornog pravila br. 03/2013, član 3, tačka 3.7 „CIK je dužan da sastavi

¹⁰Za više, vidi Odluku o verifikaciji prijave za registraciju za period prijavljivanja birača van Kosova. Dostupno na: https://www.kqz-ks.org/wp-content/uploads/2021/01/42-2021-Ven-dim-per-verifikimin-e-apliakcioneve_11-01-2021_1_al.pdf, zajedno sa Administrativnim uputstvom br. 01/2021 o verifikaciji prijave za registrovanje za glasanje van Kosova. Dostupno na: https://www.kqz-ks.org/wp-content/uploads/2021/01/59-2021-Ven-dim-per-udhezim-nr-01-2021_12-01-2021_1_al.pdf

¹¹Za više, vidi celu žalbu GERMIN upućenu IPŽP. Dostupno na: https://germin.org/wp-content/uploads/2021/01/Ankesa_PZAP_1_Zgjedhjet_2021-2.pdf, zajedno sa žalbom Vrhovnom sudu; dostupno na: https://germin.org/wp-content/uploads/2021/01/Ankesa_Gjykata_Supreme_2021-1.pdf

¹²GERMIN je formalno zatražio od IPŽP-a da prihvati žalbe preko e-maila, ali je njihov odgovor bio negativan, uz obrazloženje da „ne mogu da ponude nešto što nije predviđeno zakonom“.

¹³Za više, vidi obaveštenje IPŽP o neprihvatanju žalbi preko e-maila. Dostupno na: https://pzap.rks-gov.net/?p=10218&fbclid=IwAR17iRzWu4ceNacF73TDeAgYe9h758c4dIXsJfoTVD0veWOO53o-dKQ_TAW, zajedno sa obaveštenjem o prihvatanju žalbi preko e-maila; dostupno na: https://pzap.rks-gov.net/?p=10221&fbclid=IwAR1KqAM5QI7nJ_hSmc5Z8_SU3WdA_MKTNtbBeAZJcmAlJlIllumLhlWpW2tuA

¹⁴a više, vidi obaveštenje GERMIN o mogućnosti podnošenja žalbi preko e-maila. Dostupno na: <https://germin.org/ankohu-ndaj-refuzimit-te-aplikacionit-per-votim-nga-jashte-kosoves/>

Spisak biraca van Kosova koji sadrži podatke biraca koji su se uspešno registrovali za Glasanje van Kosova i izbriše njihova imena sa Birackog spiska koji se koristi na Birackim mestima. Registrovani. Birači ...". Na osnovu dosadašnje prakse, CIK je sastavio i objavio spisak birača izvan Kosova koji uključuje i lične podatke birača kao što je pun datum rođenja. GERMIN smatra da je objavljivanje takvih ličnih podataka na taj način u suprotnosti sa Zakonom br. 06/L-082 o zaštiti ličnih podataka, član 24 - Zaštita podataka na konkretan i slučajan način. GERMIN, nakon konsultacija sa stručnjacima oblasti je zvanično pisao CIK-u pre nego što je isti objavio spisak birača iz inostranstva, tražeći zaštitu podataka građana na takav način što će minimizovati objavljene podatke (primer: kod datuma rođenja se navod 2*.1*.1986). Ova forma bi integrisala neophodne garancije za obradu, kako bi se udovoljilo zahtevima zakona i zaštitila prava predmeta podataka i njima omogućilo da se identifikuju na spisku. Međutim, na ovaj zahtev nije dobijen odgovor od CIK-a.

GLASANJE VAN KOSOVA 2021.

CIK je 2013. usvojio posebno Izorno pravilo (br. 03/2013) kojim se propisuju procedure za glasanje iz inostranstva. Sve osobe koje su uspešno registrovane kao glasači u inostranstvu su bile u mogućnosti da preuzmu glasački listić sa zvanične veb stranice CIK-a, bez potrebe da čekaju na originalni glasački listić koji je prethodnih godina dolazio redovnom poštom. Prema Pravilu br. 03/2013, član 4.2, birač van Kosova „nakon popunjavanja glasackog listica, birac treba da isti ubaci u koverat koji je neoznaceni i zatvoren a koji se nalazi unutar koverta koja ce biti poslata poštom. U koverti koja ce biti poslata birac takode ubacuje jednu kopiju važeceg dokumenta za identifikaciju i upisati njegove ili njene licne podatke koje sadrže najmanje ime, prezime, ime oca i njegov ili njen datum rodenja.“¹⁵

Prema kriterijumima koje je doneo CIK, nakon popunjavanja glasačkog listića i stavljanja u kovertu glasač je dužan da pošalje kovertu ili paket sa glasačkim listićima na jedan od poštanskih sandučića CIK-a do datuma koji je isti odredio, a što prema Zakonu o opštim izborima treba da bude jedan (1) dan pre izbornog dana.

Nakon objavljivanja spiska birača iz inostranstva, oni koji su bili deo iste su bili dužni da pošalju glasove poštom u roku od 2. do 12. februara 2021. Ali, kao što je navedeno iznad, postupak telefoniranja svih prijavljenih da glasaju iz inostranstva je istovremeno odložio period glasanja, koje je prvobitno trebalo poslati od 2. do 12. februara 2021. godine. Međutim, zbog neobjavljivanja biračkog spiska na vreme, period glasanja je započeo sa zakašnjenjem od oko 18 sati, tačnije posle 18.00 časova, 2. februara 2021.

Do 12. februara u 24.00 časova je na adresu CIK-a pristiglo 43.447 navodnih glasačkih paketa. Od ovog broja primljenih paketa, verifikovano je 43.063 koverata, od kojih je 320 paketa poslato unutar Republike Kosovo, kao i 64 druge neotvorene koverte, koje su bile istražni materijal za Državno tužilaštvo Kosova. Ovi glasački paketi stigli su putem nekoliko poštanskih usluga kao što su: Pošta Kosova i privatne pošte koje nude brzi prevoz kao što su DHL, UPS i TNT. Na slikama ispod možete pronaći detaljan prikaz količine paketa koje su primili službenici CIK-a prema pošiljci za slanje/prijem iz podataka koje je izvela nadzorna ekipa GERMIN-a.

Slika 1: Glasački paketi koje je CIK primio poštom u roku

¹⁵ "ELECTION RULE No.3/2013 - VOTING OUT OF KOSOVO". 2013. Central Election Commission. Article 4.2. <http://ëëë.kqz-ks.org/ëp-content/uploads/2018/01/KQZ-Rregulla-03-2013.pdf>.

¹⁶ „IZBORNO PRAVILO br.3 / 2013 - GLASANJE VAN KOSOVA“. 2013. Centralna izborna komisija. Član 4.2. <http://ëëë.kqz-ks.org/ëp-content/uploads/2018/01/KQZ-Rregulla-03-2013.pdf>.

Svi ovi primljeni paketi su u početku poslani u bivšu zgradu Grmije, gde su čuvani do 15. februara, da bi zatim bili prebačeni u Centar za prebrojavanje i rezultate (CPR) u Kosovu Polju. S obzirom na to da je na ovim izborima bio veliki broj glasača iz inostranstva, značajan deo njih je zbog kratkih vremenskih rokova poslao kovertu sa glasačkim listićima preko brzih poštanskih usluga sa sistemom praćenja (tracking), za koje je bio potreban potpis službene osobe u instituciji odredišta (CIK) kako bi paketi bili primljeni. U odsustvu bilo kakvih propisa po ovom pitanju, SCIK je pod policijskom pratnjom masovno primao pakete u kancelarijama ovih privatnih pošta. Ovo je bila praksa (improvizacija) koja nije primenjivana ranije, stoga GERMIN predlaže da se to što je pre moguće reši i da se donesu neophodni akti za uređenje bilo koje operacije u vezi sa primanjem glasova poštom.

Iz 43.063 paketa sa proverenim biračkim listićima dobijeno je 79.201 glasača ili biračkih listića, od kojih je 56.610 odobreno, a 22.591 odbijeno. Proces provere paketa sa glasačkim listićima je započeo 15. februara i trajao je dve nedelje, do 1. marta 2021. Za proveru biračkih listića koji su pristigli poštom je angažovano 36 službenika CIK, ali zbog sporog napretka, ovaj broj je povećan na 45, a u cilju što bržeg okončanja procesa.

Table 2. Data from the

43,447

Total Ukupan broj pristiglih koverti

43,063

Total Ukupno otvorenih koverata

79,201

Total Ukupno glasača

56,610 out od kojih 56,375 važeći

Total Ukupno odobreni glasački listići

22,991

Total Ukupan broj odbijenih glasačkih listića

Tabela 3. Razlozi za odbijanje su bili podeljeni u nekoliko kategorija

Kod odbijanja	Razlozi za odbijanje	Broj odbijanja
D1	Osobe koja se nisu prijavile u periodu za prijavljivanje za registraciju	9,199
D2	Podnosioci prijave odbijeni tokom perioda prijavljivanja za registraciju	6,665
D4	Osobe koje su više puta poslale pakete sa glasačkim listićima	1,325
D5	Osobe koja nisu identifikovane (koje su poslale samo glasački listić) i osobe koja su poslale paket sa glasačkim listićima sa više od odobrenih lica	2,451
D6	Osobe koje nisu dokazale identitet važećim identifikacionim dokumentima (koje su poslale kopije dokumenata kojima je istekao rok	910
D7	Broj glasačkih listića za ovu kategoriju je odbijen jer paket sadrži broj glasačkih listića izvan kruga uže porodice. ¹⁷	1,656
D8	Glasački paketi koji su dostavljeni lično u poštu broj 6. ¹⁸	385

I na ovim izborima, isto kao i na prethodnim, razlika između registrovanih birača i potvrđenih glasova iz inostranstva ili poštom je velika. Procenat potvrđenih glasačkih listića u poređenju sa brojem uspešno registrovanih birača u četiri poslednja izborna ciklusa za Skupštinu Kosova je sledeći:

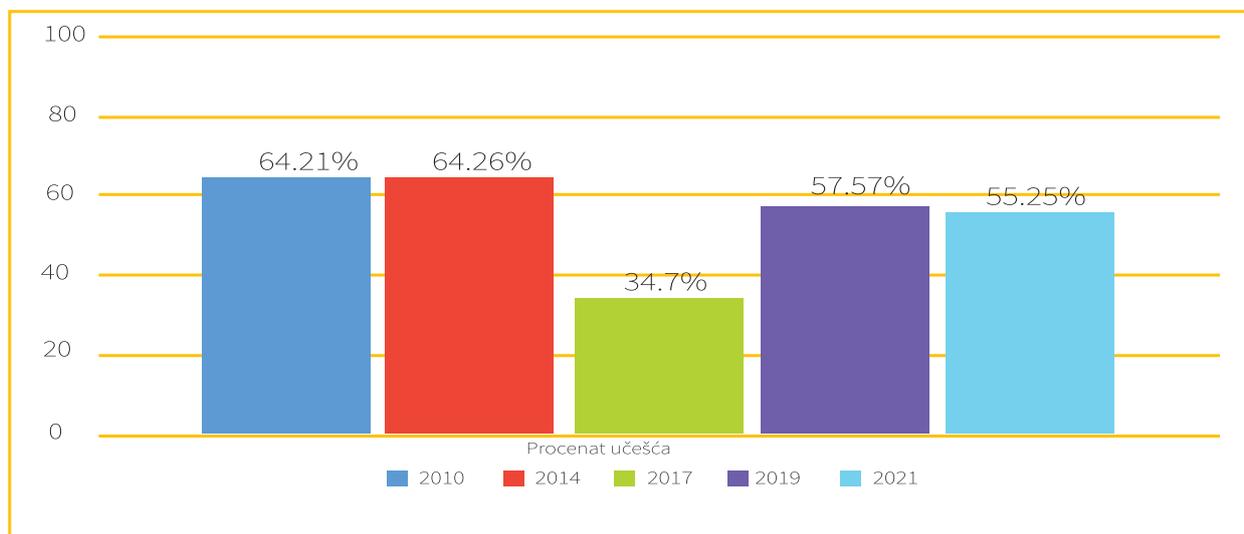
Godina	Broj birača registrovanih za glasanje poštom	Broj glasača koji su glasački listić poslali poštom	% izlaznosti na glasanje poštom
2021	102467	56610	55.25%
2019	35087	20191	57.57%
2017	15118	5201	34.70%
2014	16569	10446	64.26%
2010	1640	1053	64.21%

¹⁷Za kategoriju „D7“ poslata su 153 paketa glasačkih listića koji prelaze krug uže porodice. Broj individualizovanih paketa sa glasačkim listićima koji su odbijeni prema ovoj kategoriji sadrži ukupno: Hiljadu šeststo (1.656 individualizovanih koverti sa glasačkim listićima (primer: unutar glasačke kutije nalazilo se 84 individualizovanih koverti sa glasačkim listićima izvan kruga uže porodice, 39, 37, 35, 33, 30 individualizovanih koverti sa glasačkim listićima izvan užeg kruga porodice itd).

¹⁸Paketi sa glasačkim listićima prema kategoriji odbijanja „D8“ ne sadrže poštanski pečat i marku pošte pošiljaoca.

Figure 2. Percentage of participation in elections of voters registered Out-of-Country

Drugi važan element bila je identifikacija koverata koje su dolazile kroz poštanski tranzitni centar (PTC). To je zato što je GERMIN nakon istraživanja na poslednjim izborima primetio da koverte koje su prošle kroz ovaj centar nisu bile zapečaćene „pečatima sa dolaznim datumima“, što je bilo u suprotnosti sa administrativnim uputstvom br. 2005/4 o uređenju univerzalnih poštanskih usluga. Obrazloženje odgovornih zvaničnika je u to vreme bilo da im je nedostajao materijal za pečatiranje koverti. Za izbore 14. februara ovaj element je poboljšán i PTC je opremljen pre početka izbora sa svim potrebnim materijalima.

OPŠTI REZULTATI

U međuvremenu, postoji relativno visok porast broja potvrđenih glasova koji dolaze iz zemalja u kojima je kosovska dijaspora najviše koncentrisana. Zemlje iz kojih je poslato najviše glasova su Nemačka i Švajcarska, koje su izvor preko 75% svih glasova izvan Kosova. U donjoj tabeli su prikazani potvrđeni glasački listići po glavnim državama u poređenju sa izborima 2019. godine:

Tabela 5. Broj glasova koji su došli poštom prema državi pošiljaoca tokom prethodna dva izborna ciklusa za Skupštinu Kosova

	DRŽAVA	2021	2019
	NEMAČKA	26,472	7,684
	ŠVAJCARSKA	17,010	7,077
	AUSTRIJA	3,183	860
	ŠVEDSKA	1,550	633
	FRANCUSKA	1,532	643
	ITALIJA	1,400	548
	SAD	869	483
	UJEDINJENO KRALJEVSTVO	828	308
	NORVEŠKA	639	261
	KANADA	469	61
	DANSKA	435	138
	SRBIJA	19	3,782
	DRUGO	2,639	1,494
	UKUPNO:	56,610	20,199

Drugi važan element bila je identifikacija koverata koje su dolazile kroz poštanski tranzitni centar (PTC). To je zato što je GERMIN nakon istraživanja na poslednjim izborima primetio da koverta koje su prošle kroz ovaj centar nisu bile zapečaćene „pečatima sa dolaznim datumima“, što je bilo u suprotnosti sa administrativnim uputstvom br. 2005/4 o uređenju univerzalnih poštanskih usluga.¹⁹ Obrazloženje odgovornih zvaničnika je u to vreme bilo da im je nedostajao materijal za pečatiranje koverti. Za izbore 14. februara ovaj element je poboljšan i PTC je opremljen pre početka izbora sa svim potrebnim materijalima.

OPŠTI REZULTATI

U međuvremenu, postoji relativno visok porast broja potvrđenih glasova koji dolaze iz zemalja u kojima je kosovska dijaspora najviše koncentrisana. Zemlje iz kojih je poslato najviše glasova su Nemačka i Švajcarska, koje su izvor preko 75% svih glasova izvan Kosova. U donjoj tabeli su prikazani potvrđeni glasački listići po glavnim državama u poređenju sa izborima 2019. godine:

¹⁹For 4,595 votes confirmed from Out-of-Country, the Municipality in Kosovo could not be identified.

Tabela 6. Potvrđeni glasački listići iz inostranstva prema opštinama tokom prethodna dva izborna ciklusa za Skupštinu Kosova

Opština	2021	2019	Opština	2021	2019
Priština	5,524	1,367	Glogovac	888	267
Gnjilane	4,059	838	Dragaš	824	147
Uroševac	3,883	907	Kosovo Polje	820	193
Prizren	3,735	1,017	Štimlje	817	233
Peć	3,216	883	Obilić	515	138
Đakovica	2,851	821	Junik	269	100
Suva Reka	2,623	657	Mamuša	162	N/A
Podujevo	2,561	618	Elezov Han	124	N/A
Severna Mitrovica	2,149	574	Štrpce	93	N/A
Vučitrn	2,083	534	Novo Brdo	81	N/A
Orahovac	1,897	429	Klokot	34	N/A
Vitina	1,775	463	Severna Mitrovica	34	N/A
Kamenica	1,642	432	Zubin Potok	33	N/A
Lipljan	1,542	376	Gračanica	27	N/A
Istok	1,527	410	Leposavić	11	123
Dečane	1,498	446	Zvečan	8	N/A
Mališevo	1,345	350	Ranilug	5	N/A
Srbica	1,257	376	Parteš	1	N/A
Klina	1,120	292	Mešovite opštine	4596	6,954
			UKUPNO: ²⁰	56,610	20,199

Izbore 14. februara 2021. je obeležio najveći broj glasova poslatih poštom, kako po broju, tako i u procentu ukupnog broja glasova. Potvrđeni i važeći glasovi iz inostranstva po prvi put čine 6,3% ukupnog broja građana koji su glasali na izborima. Ako uporedimo ukupan broj glasova dijaspore sa izbornim pragom koji je političkim strankama potreban da osvoje mesta u Skupštini (5%), onda bi glasovi iz inostranstva na ovim izborima prešli ovaj prag. U prevodu mandata u Skupštini, glasovi iz inostranstva na ovim izborima su jednaki 7 mandata/poslanika.

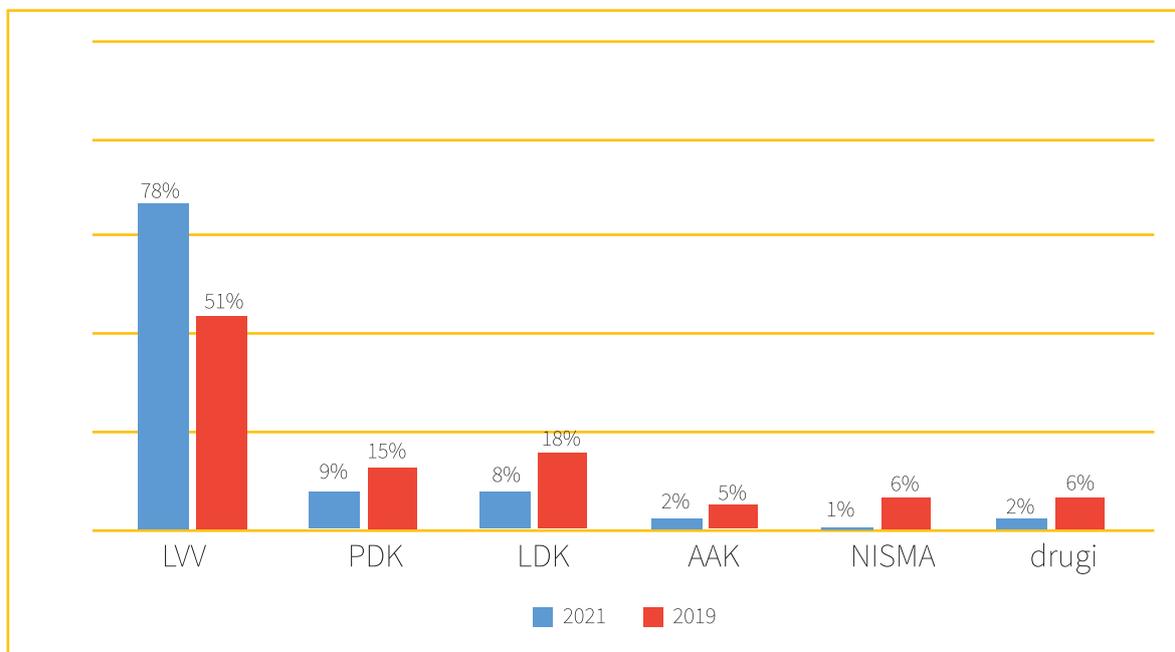
Tabela 7. Odziv birača iz inostranstva u poslednja četiri izborna ciklusa za Skupštinu Kosova

	2014	2017	2019	2021
Rok za glasanje	11 dana	14 dana	11 dana	10 dana i 6 sati
Br. primljenih paketa sa glasačkim listićima	N/A	9,157	24,523	43,447
Registrovani glasači	16,569	15,118	35,087	102,467
Br. potvrđenih glasačkih listića	10,446	5,201	20,191	56,610
Potvrđeni glasački listići iz inostranstva kao procenat ukupnog broja građana koji su glasali 14. februara	1,4%	0,7%	2,3%	6,3%

STRANKE I KANDIDATI KOJI SU DOBILI NAJVEĆI BROJ GLASOVA IZ INOSTRANSTVA

Pokret Samoopredeljenje je bio subjekat sa najvećim brojem glasova tokom poslednja dva izborna ciklusa u glasovima iz inostranstva. LVV je dobio 44.252 glasa iz inostranstva, PDK je dobio 5.032, LDK je dobio 4.294 glasa, AAK je dobio 1.112 glasova, Nisma je dobila 441 glas, a ostale stranke 1.244 glasa. Slika 3 prikazuje glasove iz inostranstva koje su osvojili glavni politički subjekti, izražene u procentima tokom poslednja dva izborna ciklusa za Skupštinu Kosova.

Slika 3: Potvrđeni rezultati glasova iz inostranstva prema političkim subjektima na poslednja dva izborna ciklusa za Skupštinu Kosova, izraženo u procentima,

U međuvremenu, glasovi iz inostranstva na ovim izborima su uticali i na ukupan procenat političkih stranaka. Postoje tri politička subjekta koji su osvojili oko 10% svojih ukupnih glasova zahvaljujući se glasovima van Kosova. Tabela 8 predstavlja glasove iz inostranstva za svaki subjekat i procenat ukupnog broja glasova subjekta.

Tabela 8. Rezultati glasanja iz inostranstva za svaki politički subjekat koji je učestvovao na izborima 14. februara 2021.

Subjekat	Br. glasova iz inostranstva	Ukupan broj glasova za subjekat	% ukupnog broja glasova subjekta
Pokret Samoopredeljenje - LVV	44,252	438,335	10.10%
Demokratska partija Kosova- PDK	5,032	148,285	3.39%
Demokratski savez Kosova - LDK	4,294	110,985	3.87%
Alijansa za budućnost Kosova - AAK	1,112	62,111	1.79%
Socijaldemokratska inicijativa - Nisma	441	21,997	2.00%
Srpska Lista	0	44,407	0.00%
Kosovska demokratska turska stranka - KDTP	150	6,496	2.31%
Koalicija Vakaf	66	5,366	1.23%
Nova demokratska inicijativa Kosova - IRDK	355	3,305	10.74%
Romska inicijativa - RI	1	3,172	0.03%
Nova Demokratska Stranka - NDS	23	2,885	0.80%
Socijaldemokratska unija - SDU	30	2,549	1.18%
Egipatska liberalna stranka - PLE	66	2,430	2.72%
Ujedinjena zajednica - Adrijana Hodžić - Uz-Ah	4	2,217	0.18%

Jedinstvena Goranska Partija - Jgp	0	2,161	0.00%
Aškalijska stranka za integraciju - PAI	212	2,138	9.92%
Demokratska partija Aškalijska Kosova - PDAK	145	1,960	7.40%
Gi Za Slobodu Pravdu I Opstana - Gi Spo	0	1,508	0.00%
Naša Inicijativa - Naša	49	1,375	3.56%
Pokret za interakciju - LPB	32	1,261	2.54%
Yenilikçi Türk Hareket Partisi - YTHP	12	1,243	0.97%
Napredni pokret kosovskih Rom - LPRK	26	1,208	2.15%
Fjala	29	1,087	2.67%
Ujedinjena romska partija Kosova - PREBK	4	1,074	0.37%
Koalicija Zajedno	18	1,010	1.78%
Nova kosovska romska stranka - KNRP	22	600	3.67%
Srpski Demokratski Savez - SDS	0	476	0.00%
Balistička stranka - PB	0	155	0.00%

Čini se da su glasovi izvan Kosova takođe imali ogroman uticaj i na kandidate. Od 20 kandidata koji su dobili najviše glasova dijaspore, 40% su žene i 60% muškarci. Za 20 kandidata sa najviše glasova iz inostranstva, prosečna izlaznost broja glasova iz inostranstva u ukupnom broju glasova kandidata je oko 13%.

Tabela 9. 20 kandidata sa najviše glasova izvan Kosova na izborima 14. februara 2021.

	Ime kandidata	Broj glasova iz inostranstva	Ukupan broj glasova kandidata	% glasova iz inostranstva u ukupnom broju glasova kandidata	Subjekat
1	VJOSA OSMANI	33,323	300,756	11,08%	LVV
2	GLAUK KONJUFCA	31,092	200,646	15,50%	LVV
3	ARBEN VITIA	16,664	107,858	15,45%	LVV
4	DONIKA GËRVALLA-SCHËARZ	15,234	71,722	21,24%	LVV
5	MIMOZA KUSARI LILA	10,906	53,618	20,34%	LVV
6	ARMEND MUJA	9,910	43,982	22,53%	LVV
7	VASFIJE BLAIR	7,333	60,879	12,05%	LVV
8	AVNI DEHARI	6,401	51,126	12,52%	LVV
9	HEKURAN MURATI	6,342	41,172	15,40%	LVV

10	LIBURN ALIU	4,388	22,520	19,48%	LVV
11	HAXHI AVDYLI	3,872	26,681	14,51%	LVV
12	SARANDA BOGUJEVCI	3,769	26,389	14,28%	LVV
13	ENVER HOXHAJ	3,357	100,468	3,34%	PDK
14	AVDULLAH HOTI	2,733	69,648	3,92%	LDK
15	ARBERIJE NAGAVCI	2,662	21,781	12,22%	LVV
16	FATON PECI	2,548	25,284	10,08%	LVV
17	KUJTIM SHALA	2,083	32,703	6,37%	LDK
18	SHQIPE MEHMETI SELIMI	1,915	18,562	10,32%	LVV
19	MEFAIL BAJQINOVCI	1,681	18,794	8,94%	LVV
20	FITORE PACOLLI DALIPI	1,538	8,797	17,48%	LVV

PAKETI SA GLASAČKIM LISTIĆIMA KOJI SU STIGLI NAKON ZAKONSKOG ROKA

Tokom procesa provere validnosti paketa primljenih poštom, organizacija GERMIN je preko svojih posmatrača, akreditovanih u CIK-u, primetila da je na adresu CIK-a posle 12. februara - kao konačnog roka za prijem glasačkih listića poštom, a do 25. februara 2021. godine, stiglo 9 hiljada 748 paketa sa glasačkim listićima. SCIK ove pakete nije prihvatio i oni nisu dalje obrađivani.

Tabela 10. Broj glasova poštom koji su u CIK stigli nakon zakonskog roka

Pošta	Datum	Broj paketa
Broj paketa	25.02.2020	9,030
DHL	18.02.2020	691
DHL	19.02.2020	27
Ukupno: 9.748 paketa		

U vezi sa neprihvatanjem koverata sa glasačkim listićima iz inostranstva koji su stigli nakon zakonskog roka, odnosno 12. februara 2021. godine, Rešenjem br. KI 207/19 Ustavnog suda je onemogućeno prihvatanje i obrada istih od strane CIK-a.²¹ Ova odluka, iako je sa naše tačke gledišta ,nepravedna, nije neosporiva putem dostupnih pravnih lekova, što je dokazano i samom odlukom Vrhovnog suda od 11. marta 2020. godine u vezi sa žalbama LVV u vezi ovog pitanja.

²¹Za više, vidi Odluku Ustavnog suda od 10. decembra 2020: Dostupno na <https://gjk-ks.org/vendimet-nga-seanca-shqyrtuese-e-mbajtur-me-10-dhjetor-2020/>

Odluci KI 207/19 Ustavnog suda Kosova su prethodili zahtevi za ocenu ustavnosti dve osporene odluke Vrhovnog suda, odnosno Presuda [AAUZH.nr. 20/2019] od 30. oktobra 2019. i Presuda [AAUZH.nr. 21/2019] od 5. novembra 2019. godine, prema kojima je Vrhovni sud naložio CIK-u da prihvati i pakete primljene nakon isteka roka, uz obrazloženje da je rok utvrđen članom 96.2 ZOI u vezi sa članom 4.4. Izbornog pravila 03/2013 krajnji rok definisan u članu 96.2 ZOI u vezi sa članom 4.4. Izbornog pravila 03/2013 da bude pravna norma u suprotnosti sa Ustavom, član 3 Protokola br. 1 EKLJP i da je prema Zakonu o upravnom postupku datum slanja pošte ono što se uzima u obzir u upravnoj i sudskoj praksi. Podnosilac zahteva u Ustavnom sudu za preispitivanje odluke Vrhovnog suda, Koalicija „NISMA-AKR-PD“, je tvrdio da je Vrhovni sud u ove dve odluke postupio u suprotnosti sa: (i) članom 7. [Vrednosti] Ustava; (ii) stavom 1 člana 31.

Pravo na pravično i nepristrasno suđenje] Ustava u vezi sa stavom 1 člana 6. (Pravo na pravično suđenje) EKLJP; i, (iii) člana 45. [Pravo na izbor i učešće] Ustava u vezi sa članom 3 (Pravo na slobodne izbore), Protokola br. 1 EKLJP. Podnosilac zahteva je takođe tvrdio da je Vrhovni sud, suprotno Ustavu, odlučio da direktno primenjuje međunarodne instrumente sadržane u članu 22. Ustava, a ne u članu 96.2 ZOI i članu 4.4. Izbornog pravila br. 03/2013

Povodom tvrdnje da je Vrhovni sud u suprotnosti sa Ustavom odlučio da direktno primeni međunarodne instrumente sadržane u članu 22. Ustava, a ne zakonske odredbe, Ustavni sud je u svojoj odluci izjavio da je u svetlu okolnosti konkretnog slučaja Sud utvrdio da redovni organi imaju ustavna ovlašćenja da primenjuju zakonsku normu u skladu sa Ustavom ili da direktno primenjuju samoizvršnu ustavnu normu, uključujući međunarodne povelje koje su sastavni deo Ustava prema članu 22. Ustava. Na principijelnom nivou, to znači da je Vrhovni sud, u ovom slučaju, imao pravo da direktno primenjuje normu EKLJP. Da li je nalaz navedene kolizije u skladu sa ustavnim ovlašćenjima Vrhovnog suda i da li je njegovo tumačenje tačno u okolnostima ovog slučaja, u nadležnosti je Ustavnog suda da odluči u konačnici.

Na kraju Odluke KI 207/19, Ustavni sud je naglasio da uprkos činjenici da Ustav priznaje nadležnost redovnih sudova da tumače normu zakonskog ranga u skladu sa normom ustavnog ranga i/ili direktnom primenom norme ustavnog ranga, to ne znači da redovni sudovi mogu konstatovati ili proglasiti zakonsku normu kao normu u suprotnosti sa Ustavom ili EKLJP. U smislu ovoga, Sud je obrazložio da Ustav nije predvideo takvu nadležnost utvrđivanja neustavnosti i ukidanja zakonske norme kao nadležnost redovnih sudova. Shodno tome, prema Ustavnom sudu, takvo pravo je Ustav dodelio isključivo Ustavnom sudu koji, po podnošenju zahteva od ovlašćene strane prema članu 113. Ustava, može ukinuti zakonsku normu koja je u suprotnosti sa Ustavom kao i da utvrdi efekte takvog ukidanja.

U pogledu kompatibilnosti osporenih odluka Vrhovnog suda sa članom 45. Ustava u vezi sa članom 3 Protokola br. 1 EKLJP, uzimajući u obzir opšte principe u vezi sa glasanjem iz inostranstva koje je utvrdio EKLJP, Sud je obrazložio da je, iako je vreme za donošenje odluka u izbornim sporovima relativno kratko i da se pravo na pravično suđenje prema članu 31. Ustava i članu 6. EKLJP ne odnose na izborne sporove, to ne znači da odluke u vezi sa izbornim sporovima ne bi trebale biti dovoljno obrazložene. Ustavni sud je takođe obrazložio da prema EKLJP postupak za razmatranje izbornih sporova mora da sadrži „dovoljno obrazloženu odluku“ kako bi se „sprečila zloupotreba moći od strane nadležnog organa koji donosi odluke“. Nakon primene ovih principa, Sud je utvrdio da su obrazloženja Vrhovnog suda i zaključci doneti na osnovu tog obrazloženja bili proizvoljni i da

nisu zadovoljavali kriterijume dovoljno obrazložene sudske odluke. Do ovog zaključka Ustavni sud je došao zbog činjenice da Vrhovni sud nije primenio nijedan relevantan test sudskog razmatranja u okolnostima ovog slučaja: (i) šta se podrazumeva pod „principom opšteg biračkog prava“ na koje se poziva Vrhovni sud, kako se taj princip odnosi na pravo glasa iz inostranstva i kako je povređeno u okolnostima ovog slučaja; (ii) koje se obaveze iz člana 3. Protokola br. 1 EKLJP nameću državama u vezi sa glasanjem iz inostranstva; i (iii) šta tačno čini da rok naveden u članu 96.2 ZOI u vezi sa članom 4.4. Izbornog pravila 03/2013 bude zakonska norma u suprotnosti sa članom 3 Protokola br. 1 EKLJP. U vezi toga, Ustavni sud je konstatovao da Vrhovni sud nije uspeo da utvrdi kako je donošenje odluke u IPŽP bilo pogrešno i zašto bi liniju obrazloženja u okviru IPŽP trebalo zameniti drugom linijom koja nije u skladu sa ZOI i dosadašnjom izbornom praksom.

Štaviše, s obzirom na ograničenje da glasovi za glasanja iz inostranstva moraju doći do CIK-a dvadeset četiri (24) sata pre izbornog dana, kako bi se isti mogli brojati, Sud je zaključio da je ovo ograničenje glasačkog prava bilo ograničenje predviđeno zakonom; postojao je legitimni cilj koji se želeo postići tim ograničenjem; kao i da postoji odnos proporcionalnosti između ograničenja datog prava i legitimnog cilja koji se želi postići.

FINANSIJSKI TROŠKOVI ORGANIZOVANJA GLASANJA VAN KOSOVA

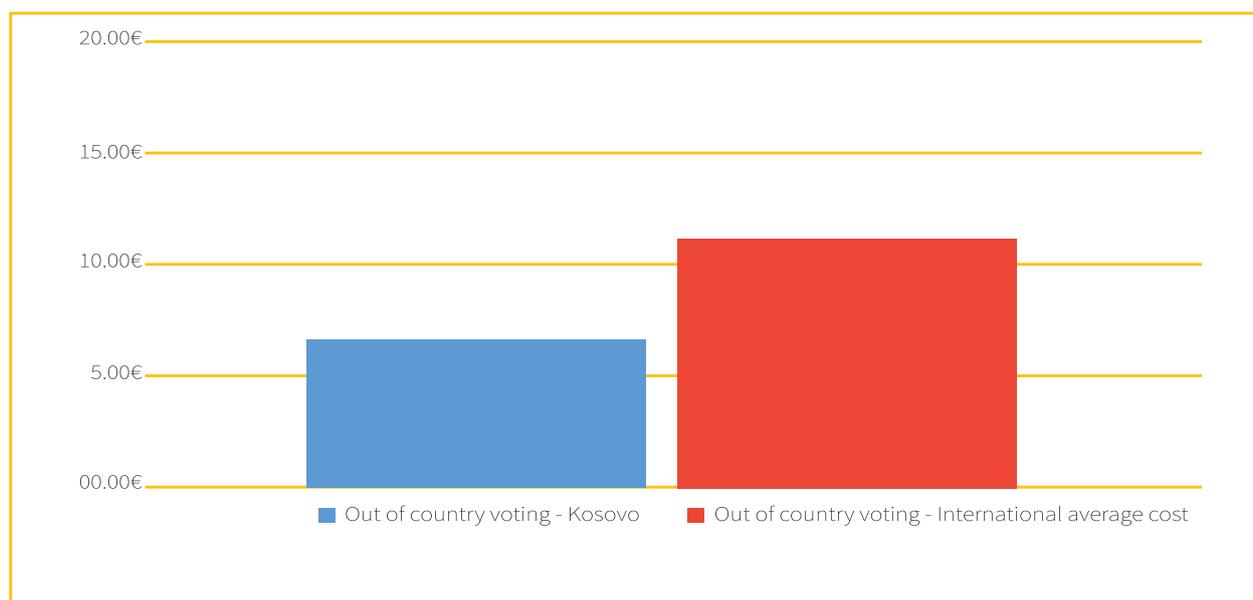
Operacije glasanja van zemlje obično su mnogo skuplje od glasanja u zemlji. Međunarodno iskustvo pokazuje da operacije glasanja van zemlje obično koštaju najmanje pet do deset puta više, u zavisnosti od načina kako birač glasa, što rezultuje troškovima od 5-20 dolara po biraču.²² Način fizičkog glasanja ili u diplomatskim predstavništvima se smatra najskupljim oblikom u finansijskom aspektu glasanja iz inostranstva, dok se glasanje poštom smatra manje skupim oblikom za lokalne institucije koje sprovode izbore, ali ne i za glasače. Potonji često troše više glasajući poštom nego glasajući na biračkom mestu u zemlji prebivališta.

Glasanje u inostranstvu je za Kosovo jedna od relativno skupih operacija za CIK. Prema podacima SCIK-a, za osoblje angažovano u ovom procesu tokom izbora 14. februara 2021. potrošeno je preko 200 hiljada evra, od čega oko 75 hiljada za privremeno osoblje za obradu podataka i „kol centra“, a preko 130 hiljada evra za službenike biračke službe. Procenjuje se da je telefonska provera podnosilaca prijave za registraciju kao glasača iz inostranstvu koštala preko 53 hiljade evra. U međuvremenu, procenjuje se da je postupak obrade prijave imao visoku cenu jer CIK taj postupak sprovodi manualno, pr i čemu se svi e-mailovi i priloženi dokumenti koje su podnosioci prijave za glasanje iz inostranstva dostavili štampaju, a zatim unose u sistem

²²Erben, P., Goldsmith, B., & Shujaat, A. 2012. Glasanje van zemlje: Sažet rezime. Međunarodna fondacija za izborne sisteme (IFES). <https://www.eods.eu/library/IFES.Out-of-Country%20Voting,%20A%20Brief%20Overview.pdf>

Ako ovaj iznos podelimo sa brojem potvrđenih glasača/glasova iz inostranstva (56.610), onda se ispostavlja da je glasač iz inostranstva koštao CIK u proseku 6,2 evra. Ovaj iznos je relativno nizak, posebno ako ga uporedimo sa troškovima CIK-a za glasanje u zemlji. Birač u zemlji je na izborima 14. februara 2021. koštao CIK 6,3 evra ili 1,02 puta više od troškova organizovanja glasanja van zemlje.²³ Relativno niski troškovi organizovanja glasanja u inostranstvu takođe su povezani sa trenutnim načinom glasanja, iako čak i u ovom trenutku CIK ima prostora za veću finansijsku efikasnost.

Slika 4: Troškovi organizovanja glasanja van zemlje po glasaču na Kosovu u poređenju sa međunarodnim prosekom

Međutim, izgleda da je stvarno glasanje poštom mnogo skuplje za glasače. Kratki rokovi za slanje koverti sa glasačkim listićima naveli su mnoge glasače, posebno na poslednjim izborima, da koriste usluge brze dostave (Express) za slanje koverti. Procenjuje se da su te usluge šest puta skuplje od uobičajenih poštanskih usluga. Nakon pregleda cena poštanskih usluga primećuje se da je za uobičajene poštanske usluge, kada se isporuka koverta realizuje između 3 i 7 dana, minimalni trošak iz zemalja iz kojih su koverta poslate iznosi oko 5 evra, a maksimalni oko 15 evra. U proseku za 35.799 birača koji su koristili ove usluge, troškovi slanja koverta sa biračkim listićem/ima je 10 evra. Dok za brze poštanske usluge iz evropskih zemalja minimalna cena varira od 30 do maksimalno 80 evra. U međuvremenu, za ostale zemlje van evropskog kontinenta cene se kreću od 50 do 150 evra. Imajući u vidu da je većina koverti, i brzih i normalnih, poslata iz evropskih zemalja, prosečna cena brze poštanske dostave je 60 evra. Zbirni troškovi slanja koverti za proverene glasače su ukupno

²³Ukupan budžet CIK-a za organizovanje izbora 14. februara je bio 5 miliona 650 hiljada evra. Tom iznosu se oduzima približni trošak za glasanje u inostranstvu (350 hiljada evra) podeljen sa 846.812 glasača unutar zemlje.

iznosili 816.870 evra. Ako računamo i procenu za broj koverti koje su pristigle nakon zakonskog roka, onda ova brojka dostiže iznos od 950.250 evra, što je gotovo 3 puta više od troškova CIK-a za organizovanje glasanja iz inostranstva. Prosečna cena poštanske usluge za glasače iz inostranstva je 35 evra. Iz ovoga možemo zaključiti da najveći trošak za realizovanje glasanja iz inostranstva snose sami glasači.

Tabela 11. Procena finansijskih troškova za glasače van zemlje za izbore za Skupštinu Kosova 2021. godine

Opis troškova	Jedinica	Prosečna cena ²⁴	Iznos
Uobičajene poštanske usluge - paketi primljeni u roku	35,799	€10	€357,990
Brze poštanske usluge - paketi primljeni u roku	7,648	€60	€458,880
Uobičajene poštanske usluge - paketi primljeni nakon roka	9,030	€10	€90,300
Brze poštanske usluge paketi primljeni nakon roka	718	€60	€43,080
Ukupno			€1,300,250

PREPREKE U PROCESU GLASANJA IZ INOSTRANSTVA

Osim onih koje su se ponovile kao tokom izbora/izveštaja iz 2019, neusvajanje elektronskog obrasca za prijavljivanje za registrovanje za glasače iz inostranstva je uticalo i na druge operacije CIK-a, na odlaganje rokova i nemogućnost osporavanja konačnog spiska birača van zemlje. Odluka CIK-a o telefonskoj proveru podnosioca prijave je takođe uticala na isključenje određenih osoba sa biračkog spiska (iako imaju pravnu sposobnost), a uticalo je i na obeshrabrivanje drugih potencijalnih glasača iz dijaspore. Iz gore predstavljenih podataka, ali i iz dosadašnje evidencije izbornih procesa se primećuju određene prepreke koje utiču da imamo mali broj građana van Kosova koji učestvuju na izborima. Ispod je naveden spisak prepreka za glasanje iz inostranstva, među kojima su i neke koje su navedene tokom neprekidnih konsultacija koje organizacija GERMIN ima sa pripadnicima dijaspore:

²⁴Prosečna cena poštanskih usluga izvedena je kao procena na osnovu cenovnika poštanskih usluga za kovertu sa glasačkim listićima iz datih država.

1. NEDOSTATAK VALIDNIH IDENTIFIKACIJSKIH DOKUMENATA: Mnogi građani koji žive u inostranstvu su se preuzimanjem državljanstva i drugih dokumenata u zemljama boravka odrekli kosovskog državljanstva ili nisu dugo vremena ažurirali svoje lične isprave na Kosovu. To utiče na nemogućnost dokazivanja kriterijuma pravne sposobnosti za glasanje, kao što zahteva CIK. Stoga je značajan deo njih, s obzirom na birokratske procedure ažuriranja isprava i nedostatak institucionalne pomoći, izgubio pravo glasa. U tom smislu, deo građana (910), koji su se registrovali i poslali glasove poštom su isključeni iz postupka provere uz obrazloženje da im je istekao rok važenja dokumenata. To se smatra nepravednim zbog činjenice da je CIK odlučio da glasači u zemlji mogu glasati čak i ako im je dokument istekao na dan izbora.

2. INFORMACIJE I ZNANJE O GLASANJU IZ INOSTRANSTVA: Kosovski građani u inostranstvu često nisu svesni svojih izbornih prava zagarantovanih Ustavom Kosova. Mnogi pripadnici dijaspore i dalje imaju malo informacija o svojim pravima, počevši od prava da biraju i budu birani, pa sve do prava i procedura za žalbu, itd. Usled neinformisanosti o izbornim pravima i nesvesni značaja učešća na izborima, građani u inostranstvu imaju mnogo manju tendenciju da glasaju. Takođe, procedure glasanja poštom su birokratske i obeshrabrujuće za deo potencijalnih birača. Štampanje i popunjavanje obrazaca u postupcima prijavljivanja i registracije, kopiranje i skeniranje potrebne dokumentacije i procedure za slanje glasačkog listića u kovertama za CIK su postupci koji prouzrokuju vremenske i finansijske troškove, a u mnogim slučajevima su obeshrabrujuća za deo građana u inostranstvu. Takođe, veliki broj odbijenih paketa među onima koje je CIK na vreme dobio predstavlja pokazatelj nedostatka informacija o postupcima glasanja od strane građana u inostranstvu. Informisanje birača u dijaspori ostaje tačka koja zahteva više rada i angažmana. CIK je poslednjih godina preduzeo nekoliko radnji usmerenih na glasače u inostranstvu, poput postavljanja informativnih letaka na aerodromu u Prištini, kojima se obaveštavaju birači o procedurama glasanja dok oni napuštaju Kosovo. CIK je takođe stavio na raspolaganje korišćenje elektronskih metoda za prijavljivanje i registraciju i lak pristup listićima i brošurama kandidata pošto su iste dostupne na veb stranici CIK-a. Međutim, osim kampanja koje se organizuju uoči izbora, primećuje se nedostatak neprekidnog institucionalnog angažmana za informisanje i edukaciju birača u inostranstvu. U tom pogledu, informisanje i edukacija mogu biti usmerenije korišćenjem kapaciteta ambasada i konzulata Republike Kosovo, Ministarstva spoljnih poslova i dijaspore, kao i raznih organizacija dijaspore u inostranstvu.

3. KRATKI ROKOVI ZA REGISTRACIJU I GLASANJE: Prema Izbornom pravilu 03/2013, tokom redovnih izbornih ciklusa glasači iz inostranstva mogu da podnesu prijavu za registraciju u periodu od najranije 25 dana od dana proglašenja izbora i najkasnije 60 dana pre izbornog dana. Međutim, ovaj vremenski okvir je na parlamentarnim izborima 2014. i 2017. skraćen na 7 dana, kao što je urađeno 2019. (12 dana) i 2021. (9 dana) jer su bili prevremeni izbori. Veoma kratak rok ne dozvoljava puno prostora građanima u inostranstvu da ispune sve kriterijume za proces glasanja iz inostranstva. Takođe, za one koji se uspešno registruju, rok za slanje/prijem koverti sa glasačkim listićima na adresu CIK-a ostaje izazov, s obzirom na kašnjenje pošte što nije odgovornost birača. Izbori 2021. su pokazali da veliki broj građana u inostranstvu nije mogao da ostvari svoja izborna prava zbog pristizanja glasačkih listića nakon zakonskog roka (više od 9 hiljada). Takođe, skraćivanje rokova u slučajevima vanrednih izbora nije predviđeno ni u izbornom pravilu za glasanje iz inostranstva, a ni u ZOI. Odlukama CIK-a su utvrđene ova pitanja, ali to je praksa koju treba promeniti i razmotriti mogućnost jasnog postavljanja rokova unutar pravnog okvira.

4. PROVERA PRIJAVLJENIH PREKO TELEFONA: CIK je Administrativnim uputstvom br. 01/2021 o proveru prijave za registraciju za glasanje van Kosova, koje je usvojeno Odlukom br. 59-2021 CIK-a, predvideo postupak provere prijave za period prijavljivanja za registraciju birača van Kosova. Između ostalog, ovim Uputstvom je predviđeno da Sekretarijat proveri postupak prijave za registraciju kontaktirajući sve podnosiocima prijave, tako da je kontaktiranje podnosilaca prijave preko telefona bilo podeljeno u tri faze. Smatramo da je takav mehanizam za proveru prijave imao za posledicu povredu prava učešća na glasanju jer je u nekim slučajevima iz objektivnih razloga bilo nemoguće kontaktirati podnosiocima prijave kako bi se izvršila provera, a ovaj proces je negativno uticao na druge izborne operacije kao što je finalizacija spiska birača iz inostranstva i nemogućnost osporavanja/žalbe na ovaj spisak. Zbog toga bi ovo Uputstvo i ovaj oblik provere trebalo preispitati jer predstavlja lošu praksu, sa posledicama na ceo proces.

5. NEOZBILJAN TRETMAN GLASANJA IZ INOSTRANSTVA: Relevantne institucije do sada nisu ozbiljno tretirale proces glasanja iz inostranstva. Činjenica da se isti problemi ponavljaju i dodaju druge prepreke ukazuje na nespremnost nadležnih institucija za rešavanje istih. Uz manja odstupanja, veliki deo političkih aktera ćutke ignoriše poboljšanje ovog procesa i zakonskog okvira, dok institucije pozvane da preduzmu neophodne radnje do sada nisu preduzele ništa. U tom smislu, glasanje iz inostranstva je do sada smatrano sekundarnim pitanjem u raspravi o izbornoj reformi. Od 2018. je započeo je proces izmena ZOI, odnosno dela glasanja iz inostranstva, ali još nemamo epilog, iako postoji nacrt koji je odobrio parlamentarni Odbor za zakonodavstvo tokom šestog i sedmog saziva Skupštine Kosova.

ALTERNATIVE GLASANJA VAN KOSOVA

FIZIČKO GLASANJE U DIPLOMATSKIM PREDSTAVNIŠTVIMA REPUBLIKE KOSOVO

Ovaj model glasanja zahteva usvajanje izmena Zakona o opštim izborima, odnosno Poglavlja 14 (Poglavlje XIV) ovog zakona. Ove promene su predviđene u postojećem nacrtu koji je odobrio Odbor za zakonodavstvo tokom 6. saziva i potrebno je njihovo izglasavanje/usvajanje glasovima većine poslanika u Skupštini. Ove promene uspostavljaju pravni osnov za omogućavanje glasanja u ambasadama i konzulatima Republike Kosovo. Međutim, za primenu navedenog je potrebna i izrada i usvajanje dopunskog/sekundarnog zakonodavstva od strane Centralne izborne komisije.

U popisu pripadnika dijaspore od strane bivšeg Ministarstva dijaspore nije se uspelo sa prikupljanjem svih podataka građana u inostranstvu. Međutim, čak i kao takav, CIK do sada nije koristio ovaj popis za izradu posebnog spiska građana u inostranstvu koji bi se mogao neprekidno ažurirati. Takođe, Ministarstvo unutrašnjih poslova bi trebalo da saraduje sa Centralnom izbornom komisijom radi uspostavljanja identifikacionog koda za državljane Kosova koji žive u inostranstvu u građanskom registru, kao što postoji

„VOTIMI NGA JASHTË VENDIT: Shqyrtimi i Politikave dhe Rekomandime Praktike“ (GLASANJE U INOSTRANSTVU: Pregled politika i praktične preporuke). 2018. Institut demokratija za razvoj (D4D) i Demokratija plus (D+). https://d4d-ks.org/ep-content/uploads/2018/10/D4D_Elec_13_SHQ.pdf.

Za više, vidi bazu podataka Instituta za demokratiju i izbornu pomoć (IDEA). Dostupno na: <https://www.idea.int/data-tools/world-view/52>

kod za državljane koji vade dokumenta Republike Kosovo u ambasadama i konzulatima u inostranstvu.²⁵ Ovaj model istovremeno iziskuje razmatranje aspekta zastupljenosti birača i celokupnog lokalnog izbornog sistema - trenutno proporcionalno nacionalnog. Mnoge države koje koriste ovaj model su uvele posebne izborne jedinice za glasače u inostranstvu i određene kvote za zastupanje. Takođe, treba navesti za koje tipove izbora je dozvoljen ovaj oblik glasanja jer mogu postojati organizacione, finansijske i bezbednosne implikacije (npr. u inostranstvu bi bilo teško postići sistem od dva kruga na lokalnim izborima korišćenjem ovog modela). Trenutno 109 država koristi ovaj oblik glasanja iz inostranstva.²⁶

Prednosti fizičkog glasanja:

- Veća transparentnost procesa glasanja
- Jednaki uslovi glasanja za građane u inostranstvu
- Podstiče veću izlaznost i osigurava tajnost glasanja

Mane fizičkog glasanja:

- Visoki finansijski i organizacioni troškovi
- Potrebno vreme za pripremu je duže - može uticati na prevremene/vanredne izbore
- Težak pristup biračkim mestima u geografski velikim državama

Pored postojeće mogućnosti glasanja, proširenje mogućnosti glasanja poštom može da obuhvati i mogućnost slanja pošte u ambasade i konzulate Kosova u zemljama prebivališta građana u inostranstvu. To je zato što kratki rokovi često onemogućavaju slanje koverata sa glasačkim listićima na vreme na adresu CIK-a, tako da bi trebalo omogućiti slanje glasova poštom u diplomatsko ili konzularno predstavništvo u istoj državi, pored mogućnosti slanja pošte na adresu CIK-a. Glasovi poštom stižu mnogo brže unutar teritorije jedne države. Dok iste diplomatsko ili konzularno predstavništvo može poslati diplomatskom poštom CIK-u. Ovo bi proširilo trenutne mogućnosti glasanja i ubrzalo proces.

Takođe, preporučuje se dopuna postojećih oblika prijavljivanja za registraciju birača iz inostranstva sa elektronskom platformom na internet stranici CIK-a, koja bi omogućila on-line prijavljivanje za registraciju (web-based). Takva platforma bi: (1) u poređenju sa postojećim, manuelnim oblicima olakšala i pojednostavila proces jer ne bi bilo potrebe za štampanjem/popunjavanjem obrasca; (2) smanjila verovatnoću grešaka pri unošenju podataka jer bi se mogla konfigurisati tako da ne primi netačne podatke i podnosioci prijava bi mogli da isprave svoje podatke; (3) izbeglo preopterećenje zvaničnog e-maila CIK-a što je bio problem na prethodnim izborima.

Prednosti glasanja poštom:

- Mali finansijski i organizacioni troškovi
- Lak pristup biračima bez obzira na mesto prebivališta

Mane glasanja poštom:

- Niska transparentnost
- Porodično glasanje
- Zavisnost od poštanskih usluga i visoki troškovi za glasače

ELEKTRONSKO GLASANJE

Elektronsko glasanje iz dijaspore bi bilo brzo i efikasno. Međutim, informaciona tehnologija, infrastruktura i prateće mere bezbednosti predstavljaju ozbiljne izazove za uspešnu primenu. Mešanje spoljnih aktera u izborni proces, kao što se dogodilo u nekim zemljama, predstavlja visok rizik manipulacije rezultata. Elektronsko glasanje je posebno osetljivo na hakovanje ili digitalne manipulacije. Izrada sistema od nule, koji bi čuvao informacije glasača i prenosio podatke je veoma komplikovana. Takođe, potreban je pravni okvir za postavljanje kriterijuma za identifikovanje birača koji bi koristili elektronsko glasanje (na primer pametni čitači ličnih karata). Estonija je zemlja u kojoj četvrtina glasača koristi internet za glasanje i može poslužiti kao primer potencijalne studije za Kosovo za procenu potencijala i izazova elektronskog glasanja.

Prednosti elektronskog glasanja:

- Dostupno širom sveta
- Brzo i bez odlaganja u bilo kojoj vrsti izbora
- Smanjuje troškove ljudskih grešaka u procesu

Mane elektronskog glasanja:

- B e z b e d n o s n e brige/sumnje
- Visoki troškovi implementacije i održavanja

NAPOMENA

ORGANIZACIJA GERMIN JE OD PARLAMENTARNIH IZBORA 2017. POKRENULA KAMPANJU „GLAS DIJASPORE“, U CILJU PODIZANJA SVESTI ŠIRE JAVNOSTI UNUTAR I VAN KOSOVA O ZNAČAJU I PROCEDURAMA GLASANJA U INOSTRANSTVU, UZ FOKUS NA PRIPADNIKE DIJASPORE. PREKO DETALJNIH SAOPŠTENJA, ČLANAKA KOJIMA SE NAGLAŠAVA ZNAČAJ GLASOVA IZ INOSTRANSTVA I INFOGRAFIKA POSLATIH PREKO DIGITALNIH KANALA I PLATFORMI, GERMIN JE USPEO DA PROSLEDI INFORMACIJE VELIKOM BROJU PRIPADNIKA DIJASPORE KOJI IMAJU PRAVNU SPOSOBNOST DA OSTVARE SVOJA IZBORNA PRAVA NA KOSOVU. KAMPANJA „GLAS DIJASPORE“ JE NASTAVLJENA TOKOM PROCESA PREVREMENIH IZBORA ZA SKUPŠTINU KOSOVA 2019. I 2021. GODINE, PROŠIRUJUĆI SE DODATNIM AKTIVNOSTIMA KAO ŠTO SU DIREKTNO POSMATRANJE PROCESA U INSTITUCIJAMA RELEVANTNIM ZA UPRAVLJANJE IZBORIMA. VEZANO SA TIM JE IZRAĐENA I OVA ANALIZA KOJA SE BAVI GLASANJEM IZ INOSTRANSTVA I PREDSTAVLJA GLAVNE KARAKTERISTIKE OVOG PROCESA, UZ FOKUS NA PREVREMENE IZBORE ZA SKUPŠTINU KOSOVA KOJI SU ODRŽANI 14. FEBRUARA 2021. GODINE.

1.

BIBLIOGRAFIJA

„ŽALBA PODNETA IPŽP-U: ZBOG POVREDE BIRAČKIH PRAVA KOSOVSKIH GRAĐANA KOJI ŽIVE U INOSTRANSTVU“. 2019. NVO GERMIN. [HTTPS://GERMIN.ORG/ANKESE-DREJTUAR - P Z A P - P E R - S H K E L J E N - E - S E - D R E - J T E S - S E - V O T E S - N D A J - Q Y T E T A R E V E - T E - R E P U B L I K E S - S E - K O S O V E S - Q E - J E T O J N E - J A S H T E - V E N D I T /](https://germin.org/ankese-drejtuar-pzap-per-shkeljen-esedrejtjes-se-votes-ndaj-qytetareve-te-republikes-se-kosoves-qe-jetojne-jasht-e-vendit/)

„PREDSTAVKA NA ODLUKU ANR. 382/2019 IPŽP-A: ULOŽENA VRHOVNOM SUDU REPUBLIKE KOSOVO“ 2019. NVO GERMIN. [HTTPS://GERMIN.ORG/GERMIN - P A R A Q E T - A N K E S E - N E - G J Y K A T E N - S U - P R E M E - P E R - M O S N U M E R I M I N - E - 1 8 0 6 - P A K O V E - M E - F L E T E V O T I M E - N G A - D I A S P O R A - N G A - A N A - E - K Q Z - S E /](https://germin.org/germin-paraqet-ankese-ne-gjykaten-su-preme-per-mosnumerimin-e-1806-pakove-me-fletevotime-nga-diaspora-nga-ana-e-kqz-se/)

„SASTANAK 18. SEPTEMBRA“. 2019. CENTRALNA IZBORNA KOMISIJA. [HTTP://WWW .KQZ-KS.ORG/LAJMET/PERIUDHA-E-VOTIMIT-PERMES-POSTES-FILLON-ME-19-SHTATOR/](http://www.kqz-ks.org/lajmet/periudha-e-votimit-permes-postes-fillon-me-19-shtator/)

„MIGRIMI KOSOVAR“ (KOSOVSKA MIGRACIJA). 2014. KOSOVSKA AGENCIJA ZA STATISTIKU (KAS). [HTTPS://ASK.RKS-GOV.NET/MEDIA/1379/MIGRIMI-KOSOVAR-2014.PDF](https://ask.rks-gov.net/media/1379/migrimi-kosovar-2014.pdf)

„KONAČNI IZVEŠTAJ O PERIODU GLASANJA POŠTOM - GLASANJE VAN KOSOVA 2019“. 2019. CENTRALNA IZBORNA KOMISIJA.

„REPORT ON OUT-OF-COUNTRY VOTING“. 2011. VENICE COMMISSION. [HTTPS://WWW.VENICE.COE.INT/ĚEBFORMS/DOCUMENTS/DEFAULT.ASPX-?PDFFILE=CDL-AD\(2011\)022-E](https://www.venice.coe.int/ebforms/documents/default.aspx?pdffile=cdl-ad(2011)022-e)

„IZBORNO PRAVILO BR.3 / 2013 - GLASANJE VAN KOSOVA“. 2013. CENTRALNA IZBORNA KOMISIJA. [HTTP://WWW.KQZ-KS.ORG/ĚP-CONTENT/UPLOADS/2018/01/KQZ-RREGULLA-03-2013.PDF](http://www.kqz-ks.org/Ěp-content/uploads/2018/01/kqz-rregulla-03-2013.pdf)

„VENDOSJA E DREJTĚSISĚ NĚ ZGJEDHJE: SHQYRTIMI I RASTEVE DHE RRUGA DREJT BASHKĚPUNIMIT INSTITUCIONAL“ (USPOSTAVLJANJE PRAVDE NA IZBORIMA: RAZMATRANJE SLUČAJEVA I PUT KA INSTITUCIONALNOJ SARADNJI). 2015. DEMOCRACY FOR DEVELOPMENT (D4D). [HTTPS://D4D-KS.ORG//ASSETS/2015-07-10-ELECTORAL-JUSTICE-REPORT-ALB.PDF](https://d4d-ks.org/assets/2015-07-10-electoral-justice-report-alb.pdf)

„GLASANJE IZ INOSTRANSTVA: PREGLED POLITIKE I PRAKTIČNE PREPORUKE“. 2018. INSTITUT DEMOKRATIJA ZA RAZVOJ (D4D) I DEMOKRATIJA PLUS (D+). [HTTPS://D4D-KS.ORG/ĚP-CONTENT/UPLOADS/2018/10/D4D_ELEC_13_SHQ.PDF](https://d4d-ks.org/Ěp-content/uploads/2018/10/d4d_elec_13_shq.pdf)

„PROCEDURA ZA OCENJIVANJE KRITERIJUMA PRAVNE SPOSOBNOSTI ZA STICANJE PRAVA GLASA: GLASANJE VAN KOSOVA“. CENTRALNA IZBORNA KOMISIJA (CIK). [HTTP://WWW .KQZ-KS.ORG/SHERBIMET-PER-VOTUESIT/VOTIMI-ME-POSTE/](http://www.kqz-ks.org/sherbimet-per-votuesit/votimi-me-poste/) (PRISTUPLJENO 20. DECEMBRA 2019)

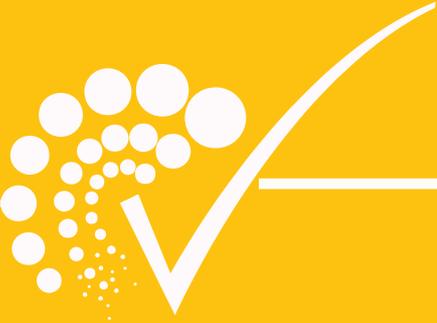
PRESUDA VRHOVNOG SUDA REPUBLIKE KOSOVO A.A.-U.ZH.NR.20/2019, OD 30.08.2019. I PRESUDA VRHOVNOG SUDA REPUBLIKE KOSOVO, A.A.-U.ZH.NR.21/2019, OD 05.11.2019.

KRASNIQI, LIRIM. 2018. „VOTA E DIASPORËS SI INFUZION I DEMOKRACISË“ (GLAS DIJASPORE KAO INFUZIJA DEMOKRATIJE). GERMIN & KALLXO.COM. [HTTPS://KALLXO.COM/GJATE/MENDIME/VOTA-E-DIASPORES-SI-INFUZION-I-DEMOKRACISE/](https://kallxo.com/gjate/mendime/vota-e-diaspores-si-infuzion-i-demokracise/)

SKUPŠTINA REPUBLIKE KOSOVO. 2008. „ZAKON BR. 03/L-073 O OPŠTIM IZBORIMA U REPUBLICI KOSOVO“. PRIŠTINA; SLUŽBENI LIST REPUBLIKE KOSOVO.

SKUPŠTINA REPUBLIKE KOSOVO. 2008. „ZAKON BR. 03/L-034 O DRŽAVLJANSTVU KOSOVA“. PRIŠTINA: SLUŽBENI LIST REPUBLIKE KOSOVO.

IZVEŠTAJ O PROVERI 6.445 KOVERTI SA GLASAČKIM LISTIĆIMA IZ INOSTRANSTVA PRISTIGLIM POŠTOM NAKON ZAKONSKOG ROKA ZA VANREDNE IZBORE ZA SKUPŠTINU KOSOVA. 2020 GERMIN. [HTTPS://GERMIN.ORG/WP-CONTENT/UPLOADS/2020/12/RAPORTI_VOTA_E_DIASPORES_2019_POSTA_E_KOSOVES_.PDF](https://germin.org/wp-content/uploads/2020/12/RAPORTI_VOTA_E_DIASPORES_2019_POSTA_E_KOSOVES_.PDF)

A large white checkmark icon is positioned in the top left corner of a white-bordered box. The checkmark's tail extends upwards and to the right, crossing the top edge of the box. The box contains the text 'GLASANJE IZ 2021' in large, bold, white capital letters.

GLASANJE IZ 2021

Razvoj i objavljivanje ovog dokumenta je uz podršku švajcarske ambasade, kosovskog civilnog društva Program fondacije (KCSF) „EJA Kosovo“ koji sufinansira Švajcarska agencija za razvoj i saradnju (SDC) i švedska agencija za međunarodnu razvojnu saradnju (Sida). Partner ovog projekta je takođe „Friedrich Ebert Stiftung (FES)“ - Kancelarija u Prištini. Sadržaj ovog dokumenta je isključiva odgovornost GERMIN-a i ne predstavlja nužno stavove KCSF, SDC, Sida ili FES.

